

Men kejsaren är naken...

När Djurskyddsmyndighetens generaldirektör Matz Hammarström på egen hand och utan information ändrade vetenskapliga rådets enhälliga förslag till anslagsfördelning avgick flera ledamöter i protest. – Att bygga upp förtroende tar lång tid, att riva ner går blixtnabbt, skriver vetenskapliga rådets numera avgångne ordförande Lars Terenius, som anser att Hammarström åsidosätter innebörden av peer-review och dess betydelse för respekten för ett myndighetsbeslut.

LARS TERENIUS
institutionen för klinisk neurovetenskap, Karolinska institutet, Stockholm
Lars.Terenius@cmm.ki.se

II Få aktiviteter i samhället kontrolleras så noggrant som fördelning av forskningsmedel, antingen dessa kommer från skattebetalare eller från privata fonder och donatorer. Forskare med expertkunskaper bildar ett vetenskapligt råd som ger utlåtanden. De utlåtanden som leder till beslut om medel från forskningsråden är i princip offentliga. Systemet kallas »peer-review«, dvs projekten bedöms av andra forskare med noga beaktande av jävsförhållanden. Detta förfarande är en självklarhet i forskarsamhället. Proceduren är densamma i alla forskningsnationer.

Användningen av försöksdjur

Den biomedicinska forskningen utnyttjar försöksdjur för fysiologiska, farmakologiska och toxikologiska studier. I ökande grad har dessa kunnat ersättas eller begränsas av in vitro-metoder. Detta är en internationell trend som välkomnas också bland forskare. De tre R-ens princip (Refine, Reduce, Replace) är ett internationellt begrepp.

Centrala försöksdjursnämnden

Sverige har länge varit ett föregångsland i att minska användningen av försöksdjur. En av Sveriges minsta myndigheter, Centrala försöksdjursnämnden (med fyra anställda), hade det yttersta ansvaret för etisk prövning av djurförsök under 1980- och 1990-talen. Myndigheten hade också en viss budget, ca 3 miljoner kronor/år, till forskningsanslag. Medel fördelades på ca 30 forskare/år efter ansökningsförfarande. Ansökningarna behandlades i det sk alternativutskottet, med stark representation av forskare.

Hela processen hade hög status i forskarsamhället; urvalet av projekt skedde med beaktande av vetenskaplig kvalitet

men också av försöksdjursbesparande effekt. Det vetenskapliga rådet hade god egenkompetens. Genom ett omsorgsfullt granskningsarbete nåddes konsensusbeslut nästan utan undantag. Flera projekt som CFN startade fick internationellt genomslag. Något av dem gick till den europeiska granskningsmyndigheten ECVAM och utvecklades till och validerades som alternativ metod.

Besluten om utdelning tog CFNs styrelse efter föredragning av ordföranden i alternativutskottet. Styrelsen var allsidigt sammansatt med representanter för olika organisationer, intressegrupper, veterinärexpertis och forskare. Styrelsen nådde sitt beslut i konsensus i mitten av december varje år. Reservationer förekom ytterst sällan.

Ekonomisk förstärkning

Under CFNs sista år skedde en efterlängtd förstärkning av tillgängliga medel genom ett riksdagsbeslut. Att efter den långa vägen via granskningar dela ut 100 000–250 000 kr/år, kunde komplettering göras med rejäla satsningar och miljonbelopp. CFNs vetenskapliga råd bestämde sig i det läget för att kalla in utländska sakkunniga för en specialgranskning. Efter ett ansökningsförfarande med skriftliga ansökningar och muntliga föredragningar, kunde expertgruppen lägga ett förslag som togs in toto i CFNs styrelse.

Expertgruppen uttryckte sin beundran för Sverige som nation för att ha tagit detta initiativ. Den framhöll att svensk forskning hade mycket hög kvalitet i de

Foto: IBL

De två förslag som ändrades gällde dels framtagande av kriterier för bedömning av välbefinnande hos genmodifierade möss dels stamcells forskning.

relevanta avseendena, både vad gällde vetenskaplig kvalitet och försöksdjursbesparande effekt. Man uttryckte också förhoppningen att denna satsning skulle bli långsiktig. Så blev också fallet.

»Miniforskningsråd«

I januari 2004 året fick den nybildade Djurskyddsmyndigheten ta över CFNs roll som »miniforskningsråd«, med bibehållen budget, ca 16 miljoner kr/år. Ett nytt vetenskapligt råd utsågs; jag kvarstod som ordförande. Rådet fick stark vetenskaplig kompetens, med representation både från Vetenskapsrådet, FORMAS (rådet för »areella« näringar; i klartext jord- och skogsbruk) och Riksföreningen mot Cancer. Andra toppforskare, representanter från myndigheter, veterinär-, djurskyddsorganisationer etc ingick också. Rådet arbetade med stor entusiasm i bästa samförstånd på det sätt som tidigare visat sig fungera, med utlåtanden från rådets medlem-

Vi kände oss övertygade om att de som sökt medel hade fått en objektiv bedömning med beaktande av de två kriterierna, vetenskaplig kvalitet och djurbesparande effekt.

mar i vissa fall kompletterade med experthjälp utifrån.

Enades om förslag till beslut

Den 3 december 2004 skedde slutsammanträde. Vi enades om ett förslag till beslut. I ett fall var beslut villkorat – förutsatt att vissa förändringar i planen genomfördes skulle projektet komma att godkännas. Vi kände oss övertygade om att de som sökt medel hade fått en objektiv bedömning med beaktande av de två kriterierna, vetenskaplig kvalitet och djurbesparande effekt.

Så kom chocken. På omvägar fick jag veta att generaldirektören, Matz Hammarström, bestämt att i två fall ta beslut i egna händer; ett projekt som rekommenderats 700 000 kr fick 3 miljoner

(för övrigt till en kommersiell aktör), ett annat, villkorat på 600 000-kronorsnivån, fick 1 miljon kr ovillkorat. Hammarström informerade inte ens om sitt beslut. Efter min begäran om ett samtal lät han meddela att detta kunde ske först flera veckor senare, den 15 januari 2005. Jag fann för gott att avgå, liksom tre andra representanter i rådet.

Avdelningschef ny ordförande

Matz Hammarström hävdar att han inte begått något fel. Enligt myndighetens instruktion fattar han beslut om tilldelning. Därmed åsidosätter han innebörden av peer-review och dess betydelse för respekten för ett myndighetsbeslut. I en intervju i Dagens Medicin den 25 maj 2005 medger han att »I framtiden kom-

mer vi ha mer tid över för återkoppling om myndigheten och rådet tycker olika i fråga. Det blev för tajt med tid nu senast.« Han meddelar också att »det inte varit något problem att hitta [nya] personer som vill ställa upp [i styrelsen]«. För säkerhets skull har en avdelningschef på myndigheten utsetts till ordförande. Besluten kan således justeras i kafferummet på myndigheten.

Att bygga upp ett förtroende tar lång tid; att riva ner går blixtsnabbt. Matz Hammarström har fortfarande chansen att skylla sin nakenhet.

*

Potentiella bindningar eller jävsförhållanden: Inga uppgivna.

Replik:

Inget ifrågasättande av vetenskapliga rådet

Att Djurskyddsmyndigheten valde att i två av 34 fall frånga vetenskapliga rådets förslag och höja anslagsnivån så att den bättre överensstämde med mottagarnas behov är knappast att ifrågasätta rådet och utgör heller inget grundskott mot peer-review-förfarandet, svarar Matz Hammarström.

MATZ HAMMARSTRÖM
generaldirektör, Djurskyddsmyndigheten, Skara
Matz.Hammarstrom@djurskyddsmyndigheten.se

II Ett halvår efter att Lars Terenius lämnade uppdraget som ordförande i Djurskyddsmyndighetens vetenskapliga råd, för han fortfarande fram sin förtrytelse över att jag fattade ett beslut om utdelning av forskningsmedel som inte till punkt och pricka följde det förslag som Terenius och rådet lämnat.

Bakgrund

Rådet var ombett att lämna förslag på fördelning av 16 miljoner kr. Förslaget omfattade 12,7 miljoner kr fördelat på 34 projekt. Djurskyddsmyndigheten valde att följa förslaget, men höjde bidragsnivån för två projekt: ett om stamcells forskning (Göteborgs universitet) som bedömdes ha hög relevans för riksdagens målsättning att begränsa försöksdjursanvändningen, och ett om framtagandet av bedömningskriterier för välbefinnande hos genmodifierade möss (SLU), något som den djurförsöksetiska utredningen framhöll som högprioriterat.

Stamcellsprojektet fick mycket hög

rating i rådets sakkunnigutlåtanden. Finansiering tillstyrktes på »hög nivå«. Det är högst diskutabelt om 700 000 kr är finansiering på »hög nivå«, för ett högintressant och högkvalitativt projekt som ansökt om 3,9 miljoner per år i tre år, men orsaken tycks vara att rådet under Terenius' ledning (av för mig okänd anledning) bestämde sig för att 700 000 skulle vara maxbeloppet.

Beslutsfunktionen

Terenius hävdar att det är praxis att styrelsen fattar beslut om utdelning av forskningsmedel och hänvisar till tidigare Centrala försöksdjursnämnden (CFN). CFN hade emellertid ingen styrelse utan var just en nämnd.

Den beslutsfunktion som i CFN låg på nämnden ligger i Djurskyddsmyndigheten på myndighetschefen, något som hela vetenskapliga rådet informerades om, inte bara vid ett utan vid två tillfällen.

Inget ifrågasättande av peer-review

Den sakliga bedömningen av vetenskaplig kvalitet gjordes förtjänstfullt av myndighetens vetenskapliga råd. Att myndigheten i sitt beslut valde att ge två av de 34 bidragsmottagarna en medelstilldelning som bättre överensstämde med

deras resursbehov, kan knappast ses som något ifrågasättande av rådet och dess arbete, än mindre som något grundskott mot hela peer-review-processen.

Ett råd med hög kompetens

Påståendet att »en avdelningschef på myndigheten utsetts till ordförande« är felaktigt. I enlighet med praxis har vice ordförande (som är enhetschef på myndigheten) agerat ordförande sedan Terenius' avhopp. En ny ordförande kommer att utses inom kort efter förslag från rådets ledamöter.

På en punkt erkänner jag mig skyldig: Jag borde ha sett till att Terenius och jag träffats för informationsutbyte och dialog. Den »begäran om ett samtal« som jag påstås ha avvisat har dock aldrig nått mig.

Terenius talar genomgående i imperfekt när han beskriver vetenskapliga rådets kompetens och arbete. Jag är glad att kunna göra det i presens. Vi har nu fyllt de platser som Terenius och hans medavhoppare lämnade, och har ett råd med hög kompetens som just givit sig i kast med bedömningen av årets ansökningar om forskningsmedel. •